

M. Benzelstierna

*M. Benzelstierna, namnteckning 1762. Porträttet enligt gravyr av A. U. Berndes
efter pastell av Lundberg.*

MATHIAS BENZELSTIERNA,
överpostdirektör 1759—1791.

Benzelstierna, som var född i Lund år 1713, tjänstgjorde från 1734 i kansliet, där han 1753 avancerade till eo kansliråd. Han hade dessutom under tre riksdagar tjänstgjort som sekreterare i sekreta utskottet. Enligt öppet brev förordnades han 1759 att »jemte innehafvande ordinarie Cantzli Råds Embete förestå och bestrida det lediga öfverpostdirektörsämbetet med åtnjutande af därtill hörande förmåner och rättigheter».

Under sin föregående verksamhet i statens tjänst hade Benzelstierna förvärvat anseende som en duglig och arbetsam ämbetsman och hans förvaltning av överpostdirektörsämbetet jävade inte detta omdöme. En av hans minnestecknare säger att »det är i detta kall, i hvilket han grånat med förtjänsten af en fullkomlig ämbetsman, som af lång erfarenhet noga kände och af oföränderligt nit noga verkställde sina pligter».

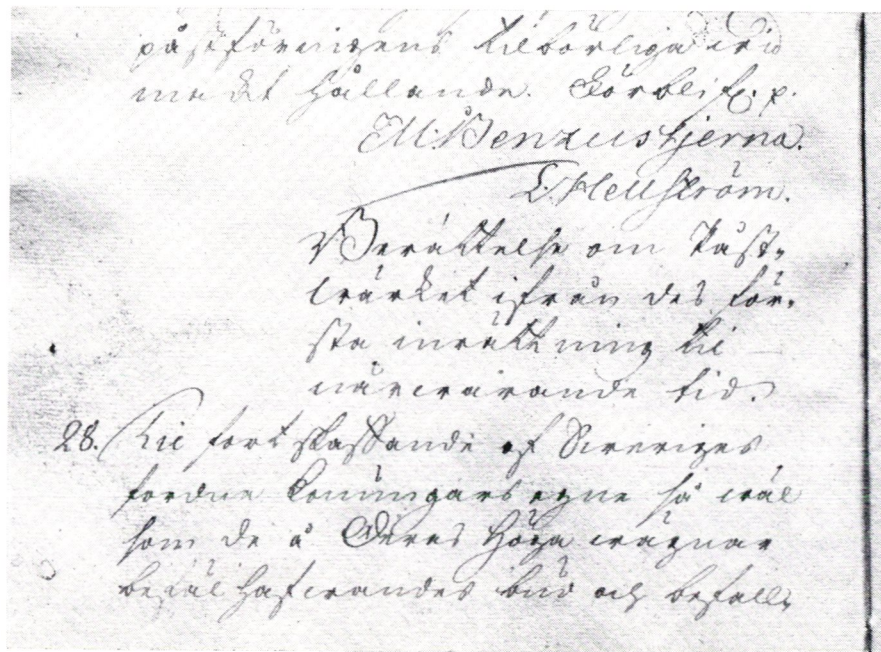
Hans trettiotvååriga chefskap har inte lämnat särskilt märkbara spår i det svenska postverkets hävder. Men han fortsatte det verk hans företrädare påbörjat med lugn och oväld, i full överensstämmelse med sitt vackra valspråk »plus esse quam videri» — hellre vara än synas.

Efter förordnandet till överpostdirektör utnämndes Benzelstierna den 17 september 1759 till statssekreterare. Han fick 1760 Nordstjärneordens riddaretecken och dess kommendörsstjärna tio år senare. Han kallades 1786 till ledamot av Kungl Vetenskapsakademien, där han 1788 utsågs till preses. Samma år valdes han också till hedersledamot av Kungl Vitterhets-, Historie- och Antikvitets-Akademien ävensom till ledamot av Kungl Vetenskaps-Societeten i Uppsala. Hans privata bibliotek betraktades som ett av de största enskilda i dåtidens Sverige.

Han avled den 11 mars 1791.

BERÄTTELSE OM POSTWÄRKET IFRÅN DES FÖRSTA INRÄTTNING TIL NUVARANDE TID

Av Mathias Benzelstierna (1772)

på försvärgat kärlekligt
med det följande. Cordeli. p.
M. Benzelstierna.
I. Pleistrom.
Wannhals om kast,
tränat ifrån var lön,
ska inaktning till
inaktning tid.
28. Tre fast skaffande af Sveriges
fordna konungars egen för såde
som de i Ordet höga ena
högst förskaffade bud och befall

Redogörelsens rubrik.

»Til fortskaffande af Sveriges fordna konungars egen så väl som de å deras höga vägnar befälhawandes bud och befallningar, har man i förra tiden och innan med Påstinrättningen i Riket någon början gjordes, betjänt sig af så kallade Brefdragare eller Enspännare, hvilka endast reste i Konungens ärenden, så ofta det war af nöden och voro wid slika tillfällen försedda med wissa teckn, samt undfingo af allmogen fri skjuts och förtäring.»

Denna inrättning måste icke allenast ha givit anledning till varje-handa missbruk, utan ock varit för allmogen mycket kostsam och besvärlig i anseende vartill och då en mera vidsträckt rörelse inom riket, jämte Svenska Kronans fast dagliga tilltagande anseende äskade en mera säker

och snäll kommunikation, blev under drottning Christinas minderårighet år 1636 vissa ordinarie poster över hela riket inrättade, och till dess fortskickande tillsattes i landsorterna på 2 eller högst 3 mils avstånd ifrån varandra särskilda postbönder, som i början till fots, och sedermera, efter några års förlopp ridande förrättade postförseeln.

De blev tillika försedda med vapen på bröstet till ett tecken av det synnerliga hägn och beskydd som de under postföringen borde äga, och med posthorn varmed de kunde giva deras ankomst till varje ombyte tillkänna då den andre postbondens skyldighet vore att strax emottaga breven, och dem ofördröjligen genom natt och dag, utan avseende på väderlekens beskaffenhet till nästa postbonde framföra, för vilket besvär de åtnjöto befrielse ifrån rotering med några flera friheter och förmåner, samt dessutom av rikets allmänna kassa eller lanträntorna en särskild vederläggning i pengar.

I lika måtto förordnades i varje stad en postförvaltare till brevens emottagande och utgivande, som utom den lön honom tillades årligen av lantstatens medel, även fick uppbära och för sig behålla det porto, varmed enskilda personers brev blevo taxerade, emedan de publika breven såsom Kongl Maj:ts egna, Dess och rikets Kollegiers samt landshövdingars, voro strax i början ifrån en sådan avgift undantagna.

Styrelsen över hela denna inrättning anförtroddes åt en Director som efter den instruktion honom meddelats och under Kongl Maj:ts och Rikens Kanslikollegii överinseende skulle draga försorg att allt i sin rätta ordning måtte tillgå.

Under en sådan administration styrdes verket under de påföljande åren hela drottning Christinas regementstid igenom utan någon annan förändring än att Hennes Maj:t vid beslut bragt år 1654 tillade Riksrådet och Övermarskalken baron Wilhelm Taube titel av General Postmästare, vilken dignitet han likväl mera såsom en Kongl benådning än såsom något särskilt riksämbete innehade till år 1660.

Hitintills hade man med postinrättningen ej åsyftat mer än endast en utväg att få korrespondensen i både publika och privata ärenden med säkerhet och bekvämlighet befordrad, men då man eftersinnade att inrättningen fordrade en anseelig omkostnad årligen, och att verket numera hade kommit i någorlunda ordning, så föll man på den tanken, om icke, utom detta syftemål, såsom det huvudsakligaste och förnämsta, den förman tillika kunde vinnas, att inkomsten svarade emot utgiften och att Kronans kassa möjligtvis i framtiden kunde med någon årlig behållning understödjas, till vilken ända år 1662 med då varande Postdirektören Bejer ett arrendekontrakt på 12 år upprättades med de villkor att han skulle bestå alla vid verket förefallande omkostnader, undantagandes post-

föringslönerna, vilka betaltes av lanträntorna, och därjämte erlägga till Kronan 14 000 rdr smt årligen emot det att han fick uppbära och behålla allt porto för de privata breven, samt njuta avskrivning för de publika brevens porto.

Huru detta kontrakt å ena eller andra sidan slagit ut och vad avsikten varit, att detsamma innan arrendetidens förlopp under år 1668 upphört, är av den tidens handlingar ej att inhämta.

År 1673 gjordes den förändring, att portoinkomsten för privata brev varöfver förut ej någon redogörelse skett, skulle ifrån den tiden under redogörelse tillfalla postkassan, och postförvaltarna i det stället undfå viss årlig lön varöfver också särskild stat av Kongl Maj:t autoriserad, det året utfärdades.

Samma år blev postväsendet till inkomst och disposition uppdraget Kongl Cantzleren Greve de la Gardie, varvid det förblev till år 1677 då postinkomsten lades under Kongl Kammarkollegii tillsyn.

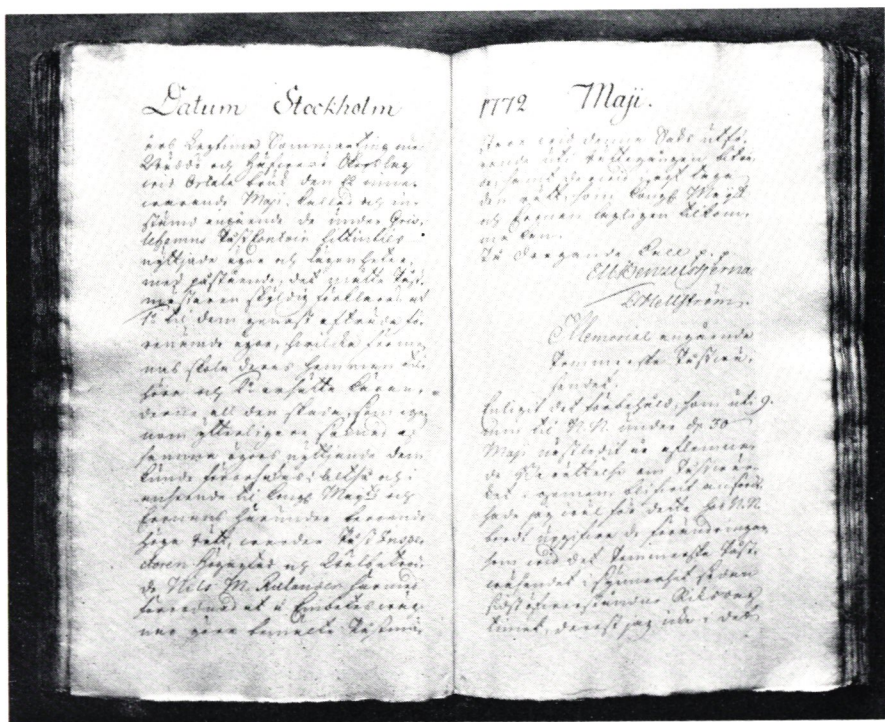
Oktat de i förenämnda måtto vid administrationen förefallna ändringar, torde väl avsikten ha varit att huvudstyrelsen likafullt skulle tillhöra Kongl Kanslikollegiet, men som direktionen i det mesta läser ha förblivit i dess amt varest inkomsten disponerades, och jurisdiktionen i så måtto varit å särskilda ställen fördelad, så hände ej mindre därav än att den olägenhet, som krigsoroligheterna mellan åren 1675 och 1680 förorsakade, och verket efter hand råkade i mycken oreda, vilket föranlät Kongl Maj:t år 1683 att förordna, att Kongl Kanslikollegium endast skulle ha direktionen av verket.

Ifrån den tiden börjades med allvar att arbetas på postverkets ordentliga inrättning och förkovring, till vilken ända de förut utkomna författningarna översågs och förbättrades och åtskilliga nya utfärdades: postbönderna som förut undfått deras vedergällning av lanträntorna, avlönades sedermera och så fort tillgången kunde medgiva av postmedlen; de erhöll också särskilda fullmakter och förpliktades till en visstida räkning under postförseln, postmästarna blev försedda med instruktioner, och i det stället insikten över postbönderna förut varit indragna till en så kallad lantpostmästare, vilken omöjligen kunde medhinna att efterse huru med postförseln över hela riket tillgick, förordnades nu en av postförvaltarna i varje hövdingedöme, som skulle ha tillsyn över postbönderna och betala dem deras på staten bestridda löner.

Avlöningsstaten för postbetjänterna blev också nu närmare jämkad efter som behoven å varje ort fordrade, och författningar vidtogs att hämma de missbruk, som vid fribrevskorrespondensen under den tiden börjat sig inrita.

Posten emellan Sverige och Hamburg, som uti fredstraktaten av år 1645 i Brömsebro blivitt beviljad att obehindrat föras genom Danmark, hade hitintills gått så senfärdigt, att breven var hela 14 dagar under vägen i anseende vartill den författning vidtogs, att samma post i stället för att befordras med vagn genom Danmark som förut skett, skulle ifrån den tiden med ridande fortskaffas. Häröver föreföll väl någon stridighet med Danmark, men som traktatets tydliga innehåll icke nekas, och Danmark på eget bevåg samt utan erhållet tillstånd hade inrättat en ridande post genom Sverige på Norge, så förföll de härvid märkta svårigheterna och den påbegynta inrättningen uti svenska postgången verkställdes, vilket lände den utrikes korrespondensen till mycken bättnad.

Dessa och flera förbättringar som vid postväsendet tid efter annan vidtogs hade den goda verkan, att även postinkomsten ansenligen förkovrades så att medan under de första åren efter 1680, då postbönderna ännu undfick sin betalning av lantstatens medel, behållningen av uppbörden ej utgjorde mer än mellan 4 och 6000 daler smt årligen, så belöpte sig överskot-

Prov på handstil.

tet år 1696 till något över 30 000 daler dito oavsett både avlöningsstaten under den tiden blivit tillökt och även postbönderna undfått deras kontanta vedergällning av postmedlen.

Sedan verket således hade hunnit komma i någorlunda jämn ordning och angelägenheten i följe därav fordrade att närmare utsträcka skyldigheterna såväl vid verkets styrelse som för postbetjäningen över hela riket, fann Kongl Maj:t för gott att år 1704 låta utfärda dess nådiga instruktion för överpostdirektören såväl som för kamreraren vid verket, samt ett särskilt reglemente för Stockholms postkontor, varefter Kongl Kanslikollegium utgav förnyade instruktioner för postinspektörerna och postmästarna lämpade efter posternas dåvarande beskaffenhet.

Härvid förblev det sedermera utan någon huvudsaklig förändring till år 1718 då Hans Maj:t Konungen Karl XII i början av året förordnade att hållskjutsen skulle läggas tillsammans med postföringen, och att postförvaltarna skulle tillika besörja om den skyldigheten som gästgiveriet tillhörde. Denna nya inrättning verkställdes ock med det skyndsammaste på de fleste vägar i riket, men blev sedermera strax efter Högstbemålde konungs död och ännu inom årets slut återkallad i följe varav genast anstalt gjordes att åter bringa postväsendet i sitt förra skick.

Under den förflutne krigstiden hade man endast i avseende på arméns korrespondens föranstaltat om några dels dubbla och dels helt nya postgångars inrättande, vilka emedan de icke grundade sig på invånarnas i landet behov uti deras rörelse, och dessutom var mycket kostsamma att underhålla, blev strax efter fredsslutet indragna.

Ävenledes hade under krigstiden postporto för både ut- och inrikes brev blivit förhöjt till dubbelt mot förra vanligheten, men som erfarenheten visade, att postinkomsten, i stället för att därigenom ökas, tvärtom förminskades, så fanns för gott att åter sätta portotaxan på den gamla foten, varförutan förordnades att porto för brev till Hamburg, som efter taxan utgjorde 26 öre smt lodet, skulle såsom ännu för högt tilltaget, till 20 öre dito nedsättas.

Igenom det skedda ombytet uti regeringen undergick postverket eljest, i anseende till dess grundförfattning och administration icke någon förändring, utan förblev de i början av detta århundrade utfärdade instruktionerna i sin fulla kraft så att man efter återvunnen fred hade endast att sysselsätta sig med förbättringar uti verkets åtskilliga grenar av vilka en del under de förut gångna krigsoroligheterna råkat i någon oordning, eller eljest icke kunnat med drift och allvar upphjälpas, en del åter igenom förändring av tidernas skick behövde närmare lämpas till huvudändamålet, som är vighet och bekvämlighet uti rörelsen för rikets inbyggare.

Till den ändan gjordes uti räkenskaperna den förändring, att i det stället redogörelsen förut innehållit både fribreven och de betalte, vilket förorsakade mycken tidsutdräkt uti räkningarnas verifierande och insändande, blev nu den kontanta uppbörden ställd under särskilt redovisande, på det uppbördsmännen så mycket lättare måtte kunna tillhållas att fullgöra deras skyldighet med medlens utleverande i rättan tid.

Ävenledes har man under den tiden varit sorgfällig att förbättra sjöpostfarten över Ystad och att göra postgången till och från Finland mera säker och skyndsam, på det förra stället gjordes därför anstalt att postjakterna blev satta i fullkomligt stånd, skepparna försågs med instruktion, taxa för varor och passagerare upprättades, och åtskilliga andra författningar vidtogs som åsyftade de resandes bekvämlighet och fartens därav förväntade nytta.

Vid postgångens upphjälpande till Finland var man, i anseende till de många på den vägen varande vattenpass, och den kostnad, som sådant förorsakar uti postföringen, föranlåten att med pengar understödja postbönderna till tjänliga båtars anskaffande varförutan på vissa ställen tillförordnades postiljoner, att esomoftast vara posterna över vattenpassen följaktiga och tillse att postförande allmogen fullgjorde deras skyldighet.

De övriga postvägarna uti riket blev ej heller utan akt låtna, utan tillsattes i varje län allt efter ortens och postgångens beskaffenhet en eller flera postiljoner, vilkas skyldigheter var att ej allenast fara med posten så ofta det prövades för skyndsamheten nödigt, utan ock när någon irring eller försummelse i distriktet föreföll, att undersöka om orsaken därtill, samt avgiva berättelse därom till postinspektoren på det oredan strax måtte kunna avhjälpas. Denna författning blev väl i början endast interimis vidtagen, men som erfarenheten sedermera intygat, att den varit oundgängligen nödig, till bibehållande av ordning i postgången, så har samma inrättning hitintills kommit att kontinueras.

Uti 1720 års fredsslut med Danmark beviljades väl Sverige den förut åtnjutna fria postgången till och ifrån Hamburg, men ej mer än en gång fram och tillbaka varje vecka, emot det, att Danmark även å sin sida skulle ha fri postgång genom Sverige till och från Norge, vilka överenskommelser sedermera år 1735 i så måtto förändrades, att frihet lämnades å ömse sidan till dubbel postgång eller 2ne gånger fram och tillbaka om veckan. Och ehuru väl denna ömsesidiga rättighet då bekräftades allenast på en tid av 15 år, så har likväl efter den tidens förlopp, och utan att någon förnyad konvention därom blivit träffad, postgången, utan någon minsta rubbning å någondera sidan förblivit i samma tillstånd till närvarande tid.

Ifrån äldre tider tillbaka har tyska och svenska posterna blivit förda på en häst fram och tillbaka emellan Stockholm och Helsingborg, men sedan posternas tyngd började i den mån tillväxa, att en sådan börda blev för en enda häst odräglig, fanns år 1731 för gott att låta dessa poster av 2ne särskilda hästar befordras. Och fastän Kronan härigenom kommit att vidkännas en större utgift uti postföringslönen så har dock en större skyndsamtet vunnits med utrikes brevens befordran, då samma post numera ej behöver lika med den inrikes vid postkontoren inom riket uppehållas.

Dessa är de mest betydande förändringar, som föregått innan verket kommit i det skick och den ordning det nu äger, de författningar nämligen som influerat uppå verkets ställning i allmänhet, i följe varav efter en naturlig ordnings handlande, jag torde något närmare få omröra verkets särskilda delar var för sig till att N N dymedelst i ett sammanhang vördsammligen föreställa, uti vad tillstånd desamma nu för tiden sig befinna.

I sådant avseende förekommer allra högst postföringen, såsom grundval varuppå hela inrättningen är fotad.

Posthemmannen består till en del av krono- och numera mest av kronoskattehemman, vilka ifrån första början och sedermera vid roteringsverkets inrättande blivit frikallade ifrån rotering, tillika med åtskilliga andra skyldigheter som allmogen i gemen åligger.

I senare tider har man vid nya postgångarnas inrättande mycket sällan kunnat erhålla oroterade hemman till postföringen, utan måst därtill anta även roterade och sådana som på de vägar varit att tillgå, vilken händelse och då roteringen ej kunnat därifrån till något annat tjänligt ställe förläggas, man varit föranlåten att med högvederbörligt tillstånd bevilja innehavaren därav ersättning med kontant vedergällning av postmedlen till så stor summa som vartill roteringstungan efter ortens markegångspris skattades sig belöpa.

Utom ovannämnda friheter njuta postförarna nu för tiden med den tillökning, som dem år 1762 beviljades, en kontant betalning av postkassan till 5, 6 högst 7 öre smt milen, allt eftersom postföringen på vissa vägar är mer eller mindre besvärlig, varav synes att då den kontanta vedergällningen knappast utgör hälften emot ordinarie skjutslegan, som är 12 öre smt milen, friheternas åtnjutande måste för postförarna vara den förnämsta belöning, så framt deras villkor skall bli jämgoda med den övriga allmogens.

Härutinnan har likväl den obehagliga ändring förefallit, att sedan de för postförarna år 1720 utfärdade privilegier, vilka väl är i bindande, men därjämte allmänna ordasätt författade, vid 1760 års riksdag blivit satta i fråga uti den på samma riksdag författade, och sedan efter då varande bruk under Kongl Maj:ts höga namn utfärdade resolution över all-

mogens allmänna besvär, daterad den 17 augusti och dess 74 § kommit att inflyta, det postförarna icke kunde frikallas ifrån allt deltagande uti vissa då tillika nämnda skyldigheter, så har tillämpningen därav dels hos kronobetjäningen, dels ock hos domstolarna blivit sådan, att postförarna måste härutinnan dra i det närmaste lika tunga med den övriga allmogen som icke är i det minsta med postföringslasten besvärade.

Sådant har för den skull föranlåtit Kongl Maj:ts och Riksens Kansli- och Kammarkollegier till gemensam överläggning angående project till en förordning om de fri- och rättigheter som postförande allmogen egentligen bör åtnjuta, och ligger oförgripligen däruppå mycken makt att ju förr dess hellre ett sådant rättesnöre härutinnan utstakas, emedan i annan händelse är att befara det postförarna sättas utan stånd att fullgöra deras skyldigheter och postinrättningen såmedelst utställes för obestånd i framtiden.

Postföringen över hela riket förrättas till lands av postbönder eller deras drängar och blir, enligt vad ovan anført är postiljonerna därtill nyttjade, vid de tillfällen då det behövs, till att antingen desto mera fortskynda posten, eller ock att undersöka om orsaken till någon förmärkt senfärdighet uti postgången i varje distrikt.

Det undantag förekommer likväl härutinnan, att posten utur städerna ej blir allastädes av postbönder befordrad, dels för den orsaken, att ej några tjänliga och nära belägna hemman därtill kunna erhållas, dels ock därför, att posten på så olika tider till en del av städerna ankommer och därifrån avgår, så att ej någon hemmansbrukare billigtvis har kunnat till så långsam väntning förpliktas. I slika händelser är postförvaltarna ålagda, att själva besörja om postens avsändande till nästa ombyte, emot åtnjutande av den betalning, som efter vanliga skjutslegan utur städerna bestås.

Postfarten till sjöss däremot underhålles genom Kronans egna fartyg som tillika överföra resande och deras bagage, emot en viss avgift som efter en till den ändan upprättad taxa till Kongl Maj:t och Kronan erlägges.

Sådana fartyg är nu för tiden fem till antalet av vilka ett nyttjas mellan Grisslehamn och Eckerö till postens överförande den ena postdagen i veckan under det posten den andra postdagen av allmogen fortskaffas, ett fartyg mellan Gotland och Öland, tvenne mellan Ystad och Wittau, samt en paketjakt att bestrida transporten mellan Wittau och Stralsund.

De byggnader eller posthus som tid efter annan blivit av postmedlen inköpta eller nya uppbyggda, samt ännu på postkassans bekostnad underhållas, är efterföljande, nämligen: i Stockholm, Uppsala, Grisslehamn, Eckerö, Lovisa, Abborrfors, Stralsund och Helsingör, å vilka orter sådana omständigheter sig företett, att anskaffandet av särskilda posthus icke har kunnat undvikas.

Postkontoren utgöra nu för tiden ett antal av 136, av vilka 12 är belägna utom rikets gränser, nämligen i Pommern, Wismar, Hamburg och Helsingör, 94 uti städerna inom riket och de övriga 30 på landsbygden.

Dessa sistnämnda, som till större delen blivit i de senare åren inrättade, leverera väl icke allesamman så stor summa i uppbörd årligen som åtgår till deras underhållande i synnerhet på de ställen där inrättningen tillika haft en alldeles ny och utsträckt postväg med sig i följe, vilket enkannerligen inträffar vid några i Finland och västra Norrland gjorda postinrättningar. Emellertid har man likväl trott att den utgift, som postkassan härigenom tillskyndades icke vore illa använd, då den tjänar att underhålla kommunikation med inbyggarna uti flera socknar och härader vilka i brist av en slik anstalt skulle vara nästan avstängda ifrån all gemenskap med den övriga delen av riket.

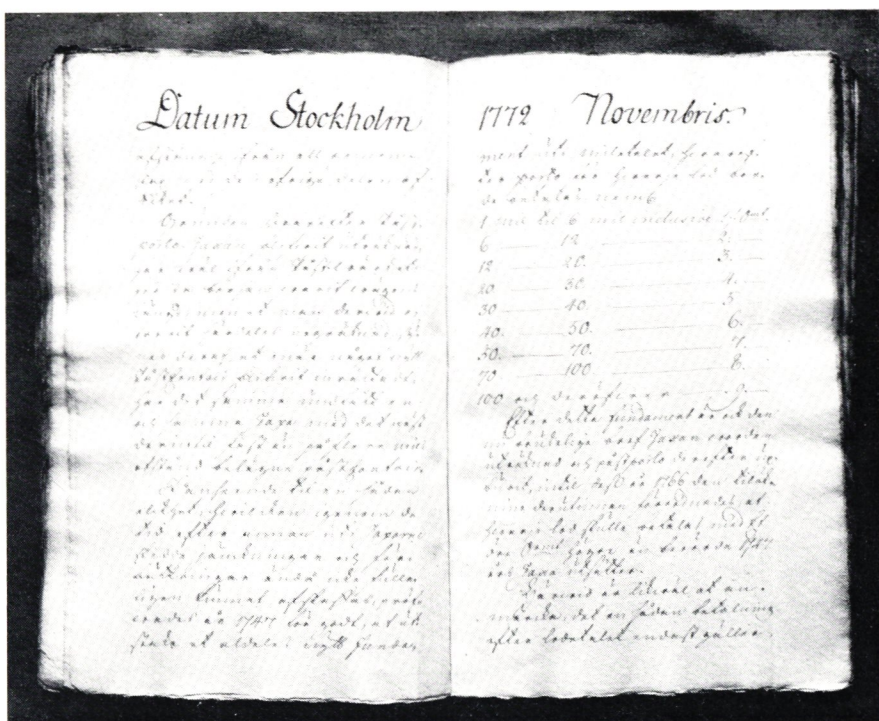
Grunden varefter postportotaxan blivit uträknad, har väl ifrån Postverkets första början varit vägens längd, men att man därvid ej varit särdeles nogräknad, synes däraf, att när något nytt postkontor blivit inrättat, har detsamma undfått en och samma taxa med det näst därintill fastän på flera mils avstånd belägna postkontor.

I anseende till en sådan olikhet, vilken igenom de tid efter annan uti taxorna skedda jämkningar och förbättringar, ändå icke fullleligen kunna avskaffas, prövades år 1747 för gott att utstaka ett alldeles nytt fundament uti miltalet varefter porto för varje lod borde betalas, nämligen

1 mil till	6 mil inklusive	1 öre smt
6 » »	12 »	2 »
12 » »	20 »	3 »
20 » »	30 »	4 »
30 » »	40 »	5 »
40 » »	50 »	6 »
50 » »	70 »	7 »
70 » »	100 »	8 »
100 » »	och däröver	9 »

Efter detta fundament är också den nu brukliga brevtaxan vorden uträknad och postporto därefter uppburet intill dess år 1766 den tillökning därutinnan förordnades, att varje lod skulle betalas med ett öre smt högre än berörda 1747 års taxa utsätter.

Härvid är likväl att anmärka, det en sådan betalning efter lodtalet endast gäller för brev från ett till och med tio lods vikt, men för brev av högre lodtal erlägges porto på det sättet att 11 till 12 lod inklusive betalas för 8 lod, 13 till 16 inklusive för 9 dito och så vidare för varje 4 lods tillökning i vikten beräknas ett lods förhöjning i betalningen enligt en 1739 därutöver utfärdad moderationstaxa.

Avsnitt ur redogörelsen.

Dessutom och när uppå brev rekommendation begäres, erlägges därför en särskild recognition¹⁾, vilken tillfaller postförvaltaren enskilt och blir sådana brev vid postkontoret med omslag och segelgarn och försegling förvarade, varefter de å anlänningsorten ej få till någon annan än ägaren själv och emot dess kvittens utlämnas.

Det utrikes porto som måste erläggas för brevens befordran å andra sidan om Hamburg till den ort, dit de frankeras, har alltifrån 1721 blivit av brevägaren inom riket betalt med 2 öre smt för varje Schilling Hamburger Courant. Detta betalningssätt har förmodligen den tiden ansetts till fullo svara mot vad Kronan sedermera till betalning för samma porto till utrikes ort remitterade. Men sedan igenom växelprisets stegring under nyss förflutna åren det courante silvermyntet utur rörelsen försvunnit och betalningen för ett slikt porto skett uti koppar- eller sedelmynt måste Kronan naturligtvis bli lidande uppå de remisser som ifrån Sverige till utri-

¹⁾ erkänsla, avgift

kes ort måste göras, i anseende vartill år 1766 förordnades, att samma utrikes porto skulle av brevägaren ersättas med courant silvermynt varigenom den förlust för Kronan härutinnan blivit förebyggd som av en hög växelkurs kunde förorsakas.

De publika breven som antingen av Kongl Maj:t eller Rikens Kollegier eller andra rikets ämbetsmän blivit i Kronans tjänst expedierade ha från postinrättningens första början varit ifrån postporto befriade.

I förstone var denna frihet alldeles oinskränkt så att brevens både myckenhet och storlek berodde endast uppå avsändarens godtycke utan att någon granskning och insyn å postbetjäningens sida ägde rum. Sedermera förordnades att fribrevens porto för varje Kronans verk eller ämbetsman ej fick överskrida en viss utsatt summa årligen, vilket gav anledning till mångfaldiga ansökningar om otillräckligheten av sådana summor, och stannade gemenligen därvid att den begärda tillökningen därutinnan beviljades.

Då man alltså blev övertygad, att en minskning uti fribrevens myckenhet ej stod på den vägen att erhålla, sattes fribrevskorrespondensen återigen på den förra foten, i så måtto att ej något avseende lades uppå den årliga fribrevssumman men förordnades därjämte att ej något fribrev fick avsändas till större vikt än 16 lod samt lämnades postbetjäningen frihet uppå förekommen anledning av därvid förövat missbruk, att sådana brev kvarhålla och dem i vederbörandes närvaro öppna.

Det är ej utan att ju denna författning som ännu i dag subsisterar har ganska mycket bidragit att förekomma undanslev men så har icke desto mindre antalet utav fribrev under de senare åren snarare till- än avtagit, vilket måste härröra därav, att fribrevsrättigheten blivit efter handen utvidgad eller ock att sysslornas myckenhet hos rikets publika verk och ämbetsmän i samma mån tillvuxit, vartill även kommer den mängd av förordningar som under de nästpåföljande åren efter varje riksdag blivit med posten till alla orter i riket sända.

Såsom ett medel att förekomma fribrevens ytterligare förökande har Kongl Maj:t för detta nådigast behagat förordna att de verk som ha egen fond borde ifrån brevfrihets åtnjutande undantagas, uppå vilken grund det även tyckes billigt vara enligt med vad uti berättelsen om Postverket till nyssförflutna riksdag blivit föreslaget att brevfriheten för Kontrollverket samt arméns pensionskassa numera kommer att upphöra.

Till att befria ridande posten ifrån de mycket tunga fribrevspaketerna, har man såväl i förra som senare tiden varit betänkt på utvägen att dem på annat sätt fortskaffa.

Det är förnämligast uti en sådan avsikt som Kongl Maj:t redan år 1685 i nåder yttrat sig gärna skola se om forvagnar blev av någon privat person under entreprenad här i riket inrättade.

Och ehuru väl efter någon tids förlopp år 1705 försök gjordes att bringa sådana vagnar igång så hade likväl entreprenören oaktat de honom därvid beviljade förmåner icke den förmögenhet att kunna uthärda med omkostnaden, vilket gjorde att inrättningen strax efter dess början avstannade.

Samma försök itererades¹⁾ sedermera först år 1722 och sedan år 1759 men med enahanda utgång vilket tycktes utvisa att en inrättning av den beskaffenhet svårigen kan verkställas annorlunda än på Kronans bekostnad ävensom det tillika synes med sakens natur överensstämma att en sådan inrättning bör stå under en och samma administration med Postverket såframt detta senare skulle i den i anseende till fribrevspaketerna ha därav något huvudsakligt biträda och kollision i sysslorna verken emellan undvikas.

Löningsstaten för postbetjäningen har under de omväxlingar som allmänna penningställningen i riket undergått ej heller kunnat förbli orubbad utan har densamma måst tid efter annan förbättras allt eftersom priserna på nödtorftighetsvaror uppstigit. Emellertid har likväl en sådan förbättring bestått varje gång uti så otillräckliga summor, att de postförvaltare som kunna sägas vara bäst belönda ej inneha i allmänhet mer än 400 daler smt och de övriga därunder till och med 100 daler smt årlig lön.

En så ringa belöning kan ej annat än vara alldeles otillräcklig och det så mycket mera som postförvaltarna allesammans några få undantagna måste bestå rum för postkontoret och sysslorna dessutom är av den egenkap, att den tränga uppässningen därvid sällan tillåter en postförvaltare att sysselsätta sig med andra göromål till vinnande av en mera tillräcklig utkomst, varav följer det ock erfarenheten bestyrker, att postuppbörden på flera ställen ej kan utan mycken svårighet indrivas samt att fattigdom och nöd omsider förleder en del betjante att föröva otrohet uppå de i breven inneslutna pengar vilket de till Kongl Kanslirätten inkomna ansökningar nogsam utvisa.

Det vore därför önskeligt om rikets kassa kunde tillåta att en närmare jämkning härutinnan blev företagen och en så stor tillökning i postbetjäningens löner beviljades, som efter nuvarande dyrhet uppå alla nödvändighetsvaror svarade emot arbetet och de uppå varje ort förekommande särskilda omständigheter.

Vad redogörelsen för uppbörden beträffar, så är postförvaltarna till undvikande av utmätning förbundna att strax efter varje kvartals slut, antingen i ortens lantränteri eller ock i Stockholms postkassa insätta de hos dem influtna överskott vilka medel sedan kostnaden till verkets underhållande blivit avdragen därefter inlämnad i Kongl Räntekammaren till

¹ upprepades

Kongl Statskontorets disposition enligt det Generalförslag som häröfver tillika bör författas och till Kongl Statskontoret ingivas, blivandes sedermera så snart räkenskaperna inkommit och till revisionen däröfver försiggått, den årliga redogörelsen för hela verket både till inkomst och utgift sammanfattande i en huvudbok, vilken först hos Kongl Kanslikollegium uppvisas och därefter till Kongl Kammarkollegium avlevereras.

Till vad summa den årliga inkomsten sig bestigit under de första åren efter verkets inrättning lärer svårigen kunna utrönas, emedan för den tiden ej några räkenskaper åtminstone ibland Postverkets handlingar är till finnandes, men ifrån och med 1673 till och med nästlidet år 1771 har därmed förhållits på sätt som hosföljande förteckning utvisar.

Härav synes att denna inkomst har merendels till innevarande tid varit uti ständigt tilltagande vartill orsaken utan att räkna posttaxans förhöjning förnämligast måste igensökas uti förkovran uti rikets handelsrörelse samt en därav uppkommen tillväxt i korrespondensen, men så lärer också någon del böra tillskrivas de efter hand vidtagna goda författningar till underslevs förekommande samt en vaksam tillsyn öfver verkställigheten därav ej mindre än den uppmärksamhet och möda man använt att uppbörden å varje ort ej måtte av uppbördsmännen förskingras utan verkligen i Kronans kassa inflyta.

Med tvistiga sakers och felaktigheters avgörande förhålles på den sättet, att de mål som angå antingen missbrukad brevfrihet eller ock varjehanda förseelser av postbetjänarna uti deras ämbete blir enligt fribrevsförordningen och överpostdirektörens instruktion av Posträtten rannsakade och avgjorda, de förbrytelser åter som är av svårare beskaffenhet och rör brevs uppbrytande samt pengars borttagande undersöks och avdömas av melerade Post- och Rådstugurätten samt underställda Kongl Kanslirättens beprövande till följe av Kongl Maj:ts år 1753 utfärdade nådiga förordnande.

Administrationn av hela detta verket varunder den pommerska och wismarska postinrättningen jämväl inbegripas, utövas nu för tiden av en postdirektör efter den honom meddelade instruktion, under Kongl Maj:ts och Riksens Kanslikollegii överinseende varandes det efter förordningarna ej tillåtet för något annat verk eller ämbetsman att i ringaste måtto befatta sig med de ärenden, som detta verk tillhör, ävensom Kongl Kammarkollegium ej heller äger att skärskåda andra mål än sådana som endast angå räkenskaperna, deras rediga upprättande och tidiga ingivande samt Kongl Kammarrevisionen att desamma ytterligare granska och tillse att inkomsten blivit Kongl Maj:t och Kronan riktigt beräknad.

Vad pommerska postinrättningen särskilt beträffar, så har ifrån den tiden hela övre eller Vorpommern efter Westfaliska freden år 1648 blev

till Kronan Sverige avträtt, postens eller brevens befordran till mot slutet av 1670-talet varit ett landets eget eller så till sägandes privat verk. Det bestriddes då för tiden av de uti de större städerna antagna förvaltare, som uppå erhållet tillstånd av pommerska regeringen å vissa för dem utsedda stationer med ridande poster fortskaffade breven, varför de själva behöll uppbörden.

Ibland annat hade staden Stralsund sin egen postmästare. Man visste den tiden ej av farande poster till de resandes och varors fortskaffande utan ansågs sådant fast mera som en formännen tillhörande näring.

Under förberörda tid ägde landet med Sverige i anseende till korrespondens och fart ej någon annan kommunikation än över Hamburg genom Holstein och Danmark och pommerska korrespondensen på orterna i tyska riket samt Sverige, England, Holland och Frankrike etc blev fram och tillbaka befördrad med den emellan Hamburg och Danzig passerande så kallade Dantziger Bothe och varför staden Hamburg till svenska Kronan betalte en viss recognition.

Under det att Pommern vid 1670-talet av Churfursten i Brandenburg innehades blev alla då varande städers postförvaltare uti Herrskapets tjänst antagne och deras tjänsteförrättning publika, varvid de ock efter erhållen fred samt sedan år 1680 restituerades, blev bibehållna och såsom publika eller Kronans betjante ansedda.

Ystadskas sjöpostfarten, som år 1685 blev inrättad, hade till avsikt att de resande med mera bekvämlighet och mindre kostnad kunde ta denna vägen, och att korrespondensen på Sverige därigenom långt fortare blev befördrad.

Wittau antogs till stationsort och hamn för jakterna och ett post- eller värdshus blev där anlagt för de resande, som ock denna ort efter flera i senare tider annorstädes gjorda försök blivit för den säkraste och till ett fritt och obehindrat in- och utlopp bekvämligaste hamn befunnen. Själva farten blev med jakter till passagen emellan Wittau och Ystad och en särskild postbåt till farten emellan Wittau och Stralsund försedd, vilket allt i början av nästberörda år var uti fullt stånd bragt, sedan ett särskilt reglemente och taxa för denna inrättning året förut av 1684 blivit utfärdade.

Till svenska korrespondensens och de resandes vidare befordran ifrån Stralsund till Hamburg och därifrån tillbaka inrättades efter erhållet tillstånd av hertigarna i Mecklenburg Güstrou, Mecklenburg Schwerin och Saxen Lauenburg till en fri och obehindrad durchfart igenom deras länder en farande post som först emot 15 frihetsårs åtnjutande och sedan med 5 års prolongation blev till privata personer under entreprenad överlämnad. Och ehuru staden Hamburg ogärna såg denna inrättning samt gjorde åtskilliga föreställningar i anseende till dess Bothen-väsande som enligt

vad förut sagt är, förrättade brevbeställningen till och från Pommern, kom dock ovanberörda postfart år 1685 uti fullkomlig gång.

Denna farande post blev ock för Kronan Sveriges räkning med egna vagnar, hästar och postiljoner i början direkt och obehindrat emellan Stralsund och Hamburg igenom förenämnda främmande länder förd, men ej långt därefter utav hertigen av Mecklenburg emellan Rostock och Damgarten eller sedermera emellan Rostock och Berenshagen på det sätt avskuren, att hertigen förvägrade postvagnen fri durchfart till Rostock och lät föra våra poster med dess egen vagn och postiljon härutinnan sedermera, oaktat flera tid efter annan, så av högstsal konung Carl XI som av Kongl Kanslikollegium, Kongl Tribunalet och Kongl Regeringen hos hertigen av Mecklenburg gjorda föreställningar ej någon ändring kunnat vinnas.

Vid samma tid som farande posten emellan Hamburg och Stralsund inrättades gjordes även början med farande poster inom pommerska landet, först till de större städer, och sedermera efter hand till de övriga orter varigenom Postverket till dess yttre delar försattes i likhet med en i tyska riket bruklig inrättning med i anseende till dess inre ekonomi, så att Kronan kunde därav dra någon fördel, felades vid lantposterna taxor och reglemente. Och som den Hamburgska farande posten till entreprenörerna av inrättningen var bortförlänt, inkomsterna vid de övriga inom landet anlagda poster förvaltarna för själva inrättningen samt brevens fortskaffande tillslagen och intet mera till Kronans disposition övrigt än vad av sjöfarten och de till Sverige adresserade brev kunde inflyta, så är ej underligt om intill dess förenämnda felande reglemente och taxor med början av år 1700 utkom, revenuerna under de förflutna 15 åren varit mycket ringa, samt till ersättning för den erforderliga kostnaden otillräckliga.

Efter detta reglemente som jämte taxorna interimsviis och på försök inrättades till dess man fick se, huru verket skickade sig, bestod de allmänna författningar uti följande: att redogörelse skulle hållas över porto för breven, och de större kontoren såsom Stralsund, Greifswald, Wismar, skulle njuta viss lön och avlämna överskottsmedlen till postkassan men alla de övriga mindre postkontoren skulle tills vidare förordnande i stället för lön njuta det vid deras kontor inflytande porto, att efter den då endast för några postkontor utfärdade posttaxa skulle de som åtog sig vagnarnas underhållande, få uppbära frakten för resande och varor utan att därför göra redo och räkning och de antingen emot en viss avgift till postkassan eller utan avgift allt eftersom passagen var fördelaktig, endast att brevväskan utan vedergällning blev framförd, att postförarna fick frihet att ta mindre uti frakt än taxan innehöll så länge postföringen gick för deras räkning, att ingen forman skulle resa för frakt med passagerare och varor den dagen som postvagnen avgick, att ej någon skulle njuta portofrihet

varken å personer, varor eller pengar, och änteligen att brevfriheten skulle upphävas och ej någon utom Kongl Tribunalet och Kongl Regeringen njuta befrielse ifrån brevporto, utan alla Kollegier och Kronans ämbetsmän betala deras brev och efter beprövande räkningar sedermera få samma brevporto ersatt.

Igenom dessa anstalter som egentligen rörde posterna inom Pommern sedan Hamburger farande posten redan förut år 1685 fått sitt särskilda reglemente blev verket i jämförelse med dess förra beskaffenhet, satt uppå en tämligen säker fot, och förblev uti samma ställning intill dess krigs- oroligheterna år 1714 i Pommern yppades, varefter och sedan vid fredslutet år 1720 en stor del av landet ifrån Svenska Kronan abalienerades¹⁾ förvaltningen uti den återstående delen av landet fortsattes efter förra metoden, de större postkontoren gjorde redo för postinkomsterna emot den på staten bestådda lönen, de mindre däremot fick emot redogörelse behålla det inflytande porto i lön men posthållarna njöt fraktinkomsten av varor och passagerare utan redogörelse. Till verkets förbättrande utfärdades jämväl nya och fullkomligare taxor för alla postkontoren både vid posterna inom landet och Hamburgska farande posten, vilka efter dåvarande konjunkturer var emot de förut brukade taxor till någon del modererade, varjämte vid sjöpostfarten år 1724 författades särskilda instruktioner för postjaktsskepparna samt Wittauinspektoren och år 1728 nya taxor samt reglemente.

Den författning som tillförne är omnämnd och varefter postförvaltarna vid de mindre kontoren fått i stället för lön uppbära all brevinkomsten, har sedermera kontinuerat till år 1757, då Kongl Maj:t i nåder behagat utsätta en viss årlig lön för samma poster vid existerande vakanser och är Damgarten numera det enda postkontor som efter de äldre förordnanden njuter hela brevportoinkomsten.

Till att så mycket bättre kunna iaktta Kongl Maj:t och Kronans höga rätt och bästa vid det pommerska postverket blev nyssnämnda år en kontrollörssyssla inrättad vid det stralsundska postkontoret och en särskild instruktion för densamma utfärdad, men som själva postkontorsförvaltningen strax därefter råkade falla i en sådan mans hand, vars avsikter icke instämde med Kronans fördel, krigs- oroligheterna jämväl vid samma tid tog sin början, så råkade verket därigenom under påföljande åren uti mycken oreda vilket förorsakade att en huvudsaklig förbättring därutinnan ifrån början av år 1765 måst företagas sedan postdirektören nyss förut blivit skild ifrån förvaltningen och för dess begångna felaktigheter ställd under rannsaking.

¹ avsöndrades

Sagda förbättringar ha funnits nödiga vid hela pommerska postinrättningen, som i anseende till dess egenskap egentligen består av 3ne särskilda grenar, nämligen Ystadske sjöpostfarten, farande posterna inom landet och Hamburgska farande posten.

Vad Ystadska sjöpostfarten angår så har man försett densamma med 2ne nya postjakter i stället för de förra som befunnits vara odugliga, paketjakten som nyttjas till transport emellan Stralsund och Wittau har blivit reparerad och i fullkomligt stånd satt, hamnen vid Wittau är vorden igenom uppmuddring rensad ifrån den igenom storm inkastade sanden, bollverket till hamnens konserveration omlagt och en ny brygga anlagd. Post- eller värdshuset på Wittau som varit alldeles förfallet, har ej allenast undfått oundgänglig reparation, utan ock blivit med flera rum tillökt till nödigt utrymme för de resande, varförutan marken däromkring är vorden planerad och med planterade träd försedd till skydd för själva huset å den för storm och väder eljest öppen liggande platsen.

Vad farande posterna inom landet beträffar som varit från första början på det sättet inrättade, att postförarna fått behålla hela fraktinkomsten av varor och passagerare samt dessutan efter träffat accord med postförvaltaren, undfått av postkassan en viss summa årligen i postföringslega endast för brevens eller postlådans fortskaffande, så har man i anseende så till de missbruk vilka under en slik inrättning så bekvämligen kunnat förövas och döljas som till de odrägliga summor vilka postföraren velat i postföringslön av Kronan sig betinga, varit föranlåten till den ändring härutinnan att, så fort postföringskontrakten vid varje station löpt till ända, låta postfarten igenom allmän licitation¹) till entreprenad utbjudas med de villkor att postföraren eller den som åtnöjes med drägligaste summa undfår samma summa årligen av postkassan i ett för allt och Kronan behåller frakten av varor och resande på sätt som i nästgränsande stater i tyska riket är brukligt varförutan nya frakttaxor lämpade efter närvarande tiden blivit utarbetade och av Kongl Maj:t i nåder gillade, samt till allmän efterlevnad av verket utgivna.

En lika beskaffad ändring som den nyss omförmälte är jämväl införd vid den emellan Stralsund och Hamburg farande posten, så att allt vad därvid uti frakt inflyter, uppbäres för Kronans räkning och postföraren njuter ej mer än den summa, som vid licitationen blivit honom uti postföringslega tillerkänd, och ehuru väl inkomsten vid denna postfart ännu icke hunnit ersätta omkostnaden till dess underhållande så ligger likväl orsaken därtill icke uti författningarna eller deras handhavande, utan endast uti det i synnerhet under de sist förflutna åren högst upptagna foderpriset

¹ anbudsförfarande

som gjort att entreprenörerna vid de offentligen anställda licitationer där-
efter lämpat sina anbud eller pretentioner.

Vid Hamburgska farande posten förekommer eljest den omständighet
att som passagen måste ske igenom främmande herrskapers territorier, så
har administrationen därav i synnerhet under de senare åren fordrat en
särdeles varsamhet och omtanke.

I förstone då denna postfart inrättades gjordes däremot å de främman-
de herrskapers sida ej någon svårighet men sedan inrättningen kommit
till stadga, yppades år 1747 varjehanda stridigheter med regeringen i
Ratzeburg i anseende till passagen igenom det Lauenburgska Gebietet vilka
likaväl uti en däröver samma år upprättad konvention blev på det sättet
bilagda, att Kronan Sverige skulle uti recognition för samma fria genom-
fart erlægga 100 daler årligen och är denna avhandling som slöts på en
tid av 20 år sedermera år 1768 under enahanda villkor och på en lika
lång tid nämligen till 1787 vorden förnyad.

1772 Novembris. O
utripa, li furan fka Guma
Lammaska Lästindam fkan
Lästid ifkan og med an 1700
li og med an 1711 sig Lästis
git.
Al. Benzeus tjerna.
L. Kleuström
Lästinspektoren
Krok i Upsala, angrän.

Artikelns avslutning.

Ifrån Mecklenburgska sidan har man ävenledes under de sist förflutna åren haft anledning att befara ett lika påstående av recognition för svenska postens durchfart igenom det landet, men som Mecklenburgska posterna ifrån längre tid tillbaka uti det Wismarska distriktet satt sig i besittning av en slags frihet vilken ej genom någon överenskommelse eller formlig tillåtelse är vorden dem beviljad och Kronan Sverige således på dess sida äger en motsvarande pretention att uppgiva så har all fråga om en slik recognitonsavgift till närvarande tid uteblivit.

Detta är korteligen förloppet av pommerska postinrättningen uti de huvudsakliga delar från dess första början till närvarande tid, och lär därav nogsamnt synas att man såväl i de förra som även under sist förflutna åren efter varje tidevarvs särskilda beskaffenhet haft all omsorg och möda osparda, att sätta verket uppå en både för Kronan och landets invånare fördelaktig fot, fastän de sist infallna krigsoroligheterna och den därpå följande förändring i myntet, med flera därav förorsakade olägenheter ha vållat att man därutinnan ännu ej kunnat till alla delar uppnå det åsyftade ändamålet.

Slutligen bilägges härjämte en förteckning som utvisar till hur stor summa pommerska postinkomsten särskilt ifrån och med år 1700 till och med år 1771 sig bestigit.

M Benzelstierna

/L Hellström

*Ur Överpostdirektörens registratur 1772.
Bearbetat av Sven Carlin.*